

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه لرستان

دانشکده علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات عرب

اطلاع‌رسانی در نهج‌البلاغه (شیوه‌ها، بایدها و نبایدها)

نگارش:

سید مالک حسینی

استاد راهنما:

دکتر علی نظری

استاد مشاور:

دکتر روح الله مهدیان طرقيه

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته نهج‌البلاغه (اصول‌الدین و معارف‌علوی)

شهریور ۱۳۹۵

تقدیم به پیشگاه مقدس:

امیرکلام، مولا امیرالمؤمنین، علی بن ابی طالب (علیه السلام)

از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر علی نظری که طی این پژوهش با سعه صدر و راهنمایی‌های عالمانه‌ی خویش – چه به صورت حضوری، تلفنی، پیامکی و از طریق ایمیل – پیوسته راهگشا و مشوق من بودند، متواضعانه سپاسگزاری می‌کنم. مراتب قدردانی خویش را حضور استاد فرزانه جناب آقای روح الله مهدیان طرقله که با رهنمودهای خردمندانه‌شان در این پژوهش به عنوان استاد مشاور یاریم کردند، اعلام می‌دارم.

از کلیه دوستان و همکارانی که در امر تحقیق کتاب، جزوات و مطالبی را به اینجانب عرضه داشتند متشکرم.

عنوان	صفحه
چکیده	الف.....
کلمات کلیدی	ب.....
سپاسگزاری	ج.....
فصل اول کلیات پژوهش	۱.....
پیشگفتار	۲.....
پیشینه و سابقه تحقیق	۶.....
ضرورت و اهداف تحقیق	۶.....
تعاریف عملیاتی	۷.....
پرسش‌های اساسی پژوهش	۷.....
روش تحقیق و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها	۸.....
جامعه پژوهش	۸.....
فصل دوم درباره نهج البلاغه	۹.....
۱. نهج البلاغه	۱۰.....
۱-۱. جاودانگی نهج البلاغه	۱۰.....
۱-۲. پیشینه و اعتبار نهج البلاغه	۱۰.....
۱-۳. خواب شیخ مفید درباره سید مرتضی و سید رضی	۱۳.....
۱-۴. خلاصه مقدمه سید رضی بر نهج البلاغه	۱۳.....
۱-۵. وفات	۱۳.....
۱-۶. چگونگی پیدایش کتاب نهج البلاغه	۱۴.....
۱-۷. هدف از جمع‌آوری نهج البلاغه	۱۴.....
۱-۸. از شگفتی‌های سخنان امام علی(ع)	۱۵.....
۱-۹. نهج البلاغه میراث علی(ع)	۱۶.....
۱-۱۰. ویژگی‌های نهج البلاغه	۱۷.....
۱-۱۱. برجستگی ادبی	۱۷.....
۱-۱۲. امام علی(ع) در نگاه دیگران	۱۸.....
۱-۱۳. شرح حال نهج البلاغه	۲۰.....
۱-۱۴. شروع نهج البلاغه	۲۱.....
۱-۱۵. اختلاف نسخ نهج البلاغه	۲۳.....
۱-۱۶. نگاهی به زیبایی کلام پیشوای فصاحت در نهج البلاغه	۲۵.....
۱-۱۷. مصادر نهج البلاغه	۲۷.....

۱۸-۱.	ترجمه‌های نهج البلاغه	۲۸
۱۹-۱.	کتب نوشته شده پیرامون نهج البلاغه.....	۲۹
۲۰-۱.	ترجمه‌های نهج البلاغه	۳۰
۲۱-۱.	نسخه‌های نهج البلاغه.....	۳۱
۲۲-۱.	معجم نهج البلاغه	۳۱
۲۳-۱.	اسناد نهج البلاغه	۳۲
۲۴-۱.	کتاب‌شناسی نهج البلاغه	۳۲
۲۵-۱.	حفظ نهج البلاغه	۳۳

فصل سوم مبانی نظری.....	۳۴
۱. اطلاعات و اطلاع‌رسانی.....	۳۵
۱-۱. مقدمه.....	۳۵
۱-۲. اطلاعات	۳۶
۱-۳. نظریه‌های اطلاعات	۳۷
۱-۳-۱. نظریه ریاضی اطلاعات	۳۷
۱-۳-۲. نظریه سیبرنتیکی اطلاعات	۳۸
۱-۳-۳. نظریه معناشناختی اطلاعات	۳۸
۱-۴. اطلاعات در بستر ارتباط.....	۳۹
۱-۵. واسطه‌های اطلاعات	۴۳
۱-۶. اختلال در جریان اطلاعات	۴۳

فصل چهارم اطلاع‌رسانی در نهج البلاغه	۴۵
۱. مصادیق اطلاع‌رسانی در نهج البلاغه	۴۶
۱-۱. اطلاع‌رسانی جهت بسیج مردمی	۴۶
۱-۲. اطلاع‌رسانی و وسعت علم امام علی(ع)	۴۶
۱-۳. اطلاع‌رسانی با هدف تبیین حقایق و تنویر افکار عمومی	۴۹
۱-۴. خلاصه قضیه قتل عثمان	۵۷
۱-۵. امام(ع) و مدیریت شبهه‌ها	۵۹
۱-۶. اطلاع‌رسانی و استفاده از ضرب‌المثل‌ها.....	۶۲
۱-۷. استفاده از(س) استقبال در اطلاع‌رسانی	۷۰
۱-۸. افشاگری و اطلاع‌رسانی	۷۱
۱-۹. اهداف اطلاع‌رسانی در نهج البلاغه.....	۷۳
۱-۱۰. نکوهش یاران خود و اطلاع‌رسانی	۷۴
۱-۱۱. برخورد قاطعانه با سران ناکثین و اطلاع‌رسانی	۷۶

۱-۲. فضل و جایگاه امام(ع).....	۷۸
۲. نامه‌نگاری و اطلاع‌رسانی.....	۷۹
۱-۲. اهداف نامه‌نگاری در نهج‌البلاغه.....	۷۹
۲-۲. واژه‌های اطلاع‌رسانی در نامه‌های نهج‌البلاغه.....	۷۹
۲-۳. مصادیق نامه‌نگاری در نهج‌البلاغه.....	۸۰
۱-۲-۳. نامه به مردم کوفه	۸۰
۲-۳-۲. نامه به شریح قاضی	۸۰
۲-۳-۳. نامه به اشعث بن قیس	۸۱
۲-۳-۴. نامه به عمر بن ابی سلمه ارحبی	۸۱
۲-۳-۵. نامه به محمد بن ابی بکر و دلجویی از او.....	۸۲
۲-۳-۶. نامه به عبدالله بن عباس	۸۲
۲-۳-۷. ارسال نامه و توبیخ یکی از فرمانداران	۸۳
۲-۳-۸. نامه به مصقله بن هبیره شیبانی.....	۸۳
۲-۳-۹. نامه به زیاد ابن ابی	۸۴
۲-۳-۱۰. نامه به عثمان بن حنیف	۸۴
۲-۳-۱۱. نامه به ابوموسی اشعری.....	۸۴
۲-۳-۱۲. نامه به سهل بن حنیف انصاری	۸۵
۳. رازداری و اطلاع‌رسانی	۸۵
فصل پنجم شیوه‌ها، بایدها و نبایدهای اطلاع‌رسانی در نهج‌البلاغه	۸۷
۱. اطلاع‌یابی مبنای اطلاع‌رسانی.....	۸۸
۲. صداقت و راستگویی رهبران با مردم.....	۸۸
۳. توضیح علل امور به مردم توسط حکومت(شفاف‌سازی و اصحار).....	۸۹
۴. ارتباط مستقیم مسئولان با مردم.....	۸۹
۵. حق مردم در بیان آزادانه و بدون واهمه از حاکم.....	۸۹
۶. نقش اطلاعات در درمان‌های روحی.....	۹۰
۷. کوشش در رساندن اطلاعات.....	۹۰
۸. دلجویی از مردم.....	۹۰
۹. نقش حالات عاطفی و روحی در دریافت اطلاعات.....	۹۱
۱۰. مسیر تبدیل داده به دانش در نهج‌البلاغه	۹۲
۱۱. تفوق روش دریافت بصری اطلاعات و مشاهده نزد امام(ع)	۹۲
۱۲. دریافت اطلاعات توسط امام(ع) از منابع مختلف.....	۹۳
۱۳. درونی کردن اطلاعات، تجربه زنده ترین نوع دریافت.....	۹۳
۱۴. سکوت و اطلاع‌رسانی	۹۳
۱۵. مشورت با اهل فن و تجربه.....	۹۳
۱۶. تفقد(جستجوی اطلاعات و اطلاع‌یابی) از احوال گروه‌ها و اقشار مختلف مردم.....	۹۴
۱۷. بازیابی اطلاعات نامرتب و کذب	۹۴

۱۸. تازگی اطلاعات	۹۵
فصل ششم عیون در نهج البلاغه	۹۶
۱. عیون در نهج البلاغه	۹۷
۲. نظارت، بازرسی، کنترل و اطلاع‌رسانی از دیدگاه نهج البلاغه	۹۸
۱-۲. نظارت آشکار	۹۹
۲-۲. نظارت پنهان	۱۰۰
۲-۳. نظارت و اطلاع‌رسانی مردمی	۱۰۲
۳. بحثی در خصوص ملاحم (اخبار آینده) در نهج البلاغه	۱۰۴
۱-۳. منبع دانش امام	۱۰۵
۱-۱-۳. خداوند (علم الهی)	۱۰۶
۲-۱-۳. پیامبر اکرم (ص) یا امام قبلی	۱۰۶
۳-۱-۳. روح القدس	۱۰۸
۲-۳. نمونه‌هایی از خبرهای غیبی	۱۰۸
۱-۲-۳. خبرهای مربوط به آینده (غرق شدن بصره)	۱۰۸
۲-۲-۳. فتنه‌ها و جنگ‌ها	۱۰۸
۳-۲-۳. خبرهای مربوط به خوارج	۱۰۹
۱-۳-۲-۳. هشدارهای قبلی	۱۰۹
۲-۳-۲-۳. فقط ده نفر باقی می‌ماند	۱۰۹
۳-۲-۳-۳. خواری و ذلت خوارج	۱۱۰
۴-۳-۲-۳. انقراض و نابودی خوارج	۱۱۰
۴-۳-۲-۳. خبرهای مربوط به معاویه	۱۱۰
۱-۴-۳-۲. معاویه بر سرزمین عراق مسلط می‌گردد	۱۱۰
۲-۴-۳-۲. موضع امام (ع) در برابر سب	۱۱۱
۵-۳-۲. حکومت مروان و فرزندانش	۱۱۲
۱-۵-۳-۲. در خصوص خود مروان	۱۱۲
۲-۵-۳-۲. تهاجم خونین عبدالملک	۱۱۲
۶-۳-۲. پیش‌گویی در خصوص خونریزی حجاج	۱۱۳
۷-۳-۲. پیش‌گویی تاریخی امام علی در حمله هلاکوخان مغول به بغداد	۱۱۳
۸-۳-۲. فقط نام اسلام	۱۱۴
۹-۳-۲. ظهور و برنامه‌های حضرت مهدی (عج)	۱۱۵
نتیجه‌گیری	۱۱۷
منابع و مأخذ	۱۱۹

چکیده

در دنیای امروز بحث اطلاع‌رسانی یکی از مهمترین شاخصه‌های توسعه محسوب می‌شود. این شاخصه در مبانی تعریف شده خود اصل مهمی دارد به نام شفاف بودن در ارتباط میان ارکان مهم یک دولت و یا حکومت که عبارت هستند از مردم و مسئولین. با این دیدگاه، باید گفت که یکی از اصلی‌ترین وظایف در هر دولت و یا حکومتی شفاف‌سازی (اصحار) در حوزه کاری خود است. از یک سو این شفاف‌سازی منجر به کارکرد روان مجموعه تحت‌نظر خواهد شد و از سوی دیگر باعث خواهد شد تا مردم به صورت کامل از روند تحولات، تصمیم‌گیری‌ها و اقداماتی که قرار است بر سرنوشت آنها اثرگذار باشد، با خبر شوند. مردم به عنوان ولی‌نعمت مسئولین همواره پیگیر مطالبات به حق خود هستند و حضور مسئولین در میان مردم و شنیدن گلایه‌ها، درخواست‌ها و پیشنهادات آن‌ها هر چند اولین و مهمترین گام در راستای اصل اسلامی مردم‌داری در حکومت است، اما با توجه به گستردگی مسایل و دایره کشور، به نظر می‌رسد که مسئولین به تنهایی نتوانند به همه آنها رسیدگی کنند. در این مقام است که باید از توان یکی از مجموعه‌های مهم اداری استفاده و بهره‌برداری کرد تا بتوان پوشش خوبی به این کمبودها داد. برای مثال روابط عمومی‌ها (به عنوان مسئول اصلی اطلاع‌رسانی در حکومت‌ها) در هر دستگاهی علاوه بر پوشش مناسب نارسایی‌ها، کمبودها و مهمتر از آن دستاوردهای هر دستگاهی در حوزه مأموریت خود، به شکلی بالاتر و بهتر اقدام به ارتباط‌گیری با مجموعه روابط عمومی‌های دستگاه‌های اجرایی در سطح استان کرده و از طریق هم‌افزایی میان آن‌ها، دایره اثر خود را گسترش می‌دهد. با این توضیحات باید گفت حوزه کاری روابط عمومی (به عنوان اطلاع‌رسان) در سطح استانداری‌ها بسیار گسترده و قابل تأمل است و هماهنگی و همراهی کردن با استانداران و فرمانداران به عنوان یک راهکار مهم برای توسعه، تعالی و پیشرفت قابل اهمیت ارزیابی می‌شود. در حکومت علوی، امام علی (ع) به عنوان خلیفه مسلمین، با مردم (بالأخص محرومان جامعه) رفتاری نیک داشت. آن حضرت هرگز طاقت شنیدن اخبار ناگوار بدرفتاری با مردم را نداشت، زیرا او معتقد بود همان‌طوری که حکومت بر مردم حقی دارد مردم نیز بر حکومت حقی دارند. وقتی خبر برخورد نادرست استانداران و یا فرمانداران با مردم را می‌شنید، سخت خشمگین می‌شد و با آنان تند برخورد می‌کرد. هنگامی که امام علی (ع) مالک اشتر را به استانداری مصر منصوب فرمود، در حکم انتصابش که دستورالعمل بسیار مهمی بود، چنین فرمود: «...أَشْعِرُ قَلْبَكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ، وَ الْمَحَبَّةَ لَهُمْ، وَ اللُّطْفَ بِهِمْ، وَ لَا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِيًا تَغْتَنِمُ أَكْلَهُمْ؛ فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ: إِمَّا أَخٌ لَكَ فِي الدِّينِ، أَوْ نَظِيرُ لَكَ فِي الْخَلْقِ». (عهدنامه مالک، نهج البلاغه نامه ۵۳) مهربانی و خوش‌رفتاری و نیکویی با رعیت را در دل خود جای ده، مبدا به آنان چون جانور درنده باشی، خوردنشان را غنیمت بدانی، زیرا آنان دو دسته‌اند: یا برادر دینی تو

الف

هستند یا در آفرینش مانند تو هستند. امام علی(ع) حکومت را امانت در دست حکمرانان می‌دانست و در این خصوص می‌فرماید: «وَإِنَّ عَمَلَكَ لَيْسَ لَكَ بِطُعْمَةٍ وَ لَكِنَّهُ فِي عُنُقِكَ أَمَانَةٌ».(نهج‌البلاغه، نامه ۵). حکومتی که به تو رسیده شکار نیست بلکه امانتی است در دست تو. اگر در حکومتی ارتباط میان حاکم و مردم دوسویه، صریح، صادقانه و متعالی باشد، زمینه مشارکت حداکثری برای رشد و آبادانی جامعه را در پی خواهد داشت. امام علی(ع) برای این نوع ارتباط چنان جایگاهی قایل است که انتقاد مردم از وی به عنوان حاکم را حق مردم بر خویش و وظیفه آنها می‌داند. می‌توان گفت این نوع نگاه در بین رهبران تاریخ پرفراز و نشیب جوامع انسانی بی‌نظیر است. در این تحقیق نشان خواهیم داد که امام علی(ع) پس از انتخاب کارگزاران خود، مستقیم و بلاواسطه و یا به واسطه عیون(بازرسان) خود بر آنها نظارت می‌فرمود و آنان را از هرگونه کوتاهی در انجام وظایف محوله برحذر می‌داشت به نظر آن حضرت، بی‌توجهی در امور سبب می‌شود که حکومت‌ها پس از مدتی به واسطه فسادهای مالی، اداری، اخلاقی و ... در سراشیبی و سقوط بیفتند، لهذا حضرت علی(ع) اطلاع‌رسانی را در اولویت شیوهی حکومت‌داری خود قرار داده و از آن برای نظارت بر عملکرد مسئولین و کارگزاران و اطلاع‌یابی از اوضاع و احوال حکومت خویش، مدیریت شایعات دشمن، هدایت، تشویق و توبیخ مسئولین و ... استفاده می‌فرمود. بحث اطلاع‌رسانی نهج‌البلاغه، خطبه‌ها و فرازهای فراوانی را به خود اختصاص داده است و امیر کلام، علی(ع) توانسته است از آن به بهترین شیوه ممکن در جهت رشد و تعالی نوع بشر استفاده نماید، ایشان با استفاده از واژگانی دارای بار معنایی اطلاع‌رسانی و خلق جملات و عباراتی آهنگین و گوش‌نواز و همچنین طریقه‌ی منحصر به فرد ادای خطبه‌ها و انتقال اطلاعات توانسته است بزرگترین اثر را بر مخاطبان خود بگذارد، شاهد این ادعا، خطبه شریفه ۱۹۲ نهج‌البلاغه مشهور به خطبه متقین(یا خطبه همام) بود که همام(صحابی امام) پس از شنیدن آن جان به جان آفرین تسلیم می‌نماید. در این تحقیق همچنین شیوه‌های اطلاع‌رسانی، بایدها و نبایدهای آن را در نهج‌البلاغه مورد توجه و دقت نظر قرار خواهیم داد. اینکه امام(ع) از چه نوع ابزار و شیوه‌هایی در جهت اطلاع‌رسانی بهره می‌بردند و در این اطلاع‌رسانی چه مطالبی عنوان می‌شد و چه مطالبی را اجازه نمی‌دادند که به گوش مردم برسد. در این پایان‌نامه از روش کتابخانه‌ای و منابع دست اول استفاده شد نهج‌البلاغه موارد فراوانی درباره اطلاع‌رسانی یافت گردید که ضمن مراجعه به کتب دست اول تاریخی و مشاوره و راهنمایی استاید محترم به این نتایج دست یافتیم که در نهج‌البلاغه امام علی(ع) به اطلاع‌رسانی سریع بدون واسطه و به موقع از طرف خلیفه به مردم و یا از طرف مردم به خلیفه تأکید فراوانی می‌نمود، واژه اصحار در نهج‌البلاغه مبین این مطلب است که مسئولین در حکومت علوی نباید خود را از مردم جدا بدانند بلکه ضمن حضور مستمر در سطح جامعه، اخبار و اطلاعات مستقیم از مردم دریافت کنند و بر طبق آن اقدام به رفع مشکلات آن‌ها نمایند، همچنین مسئولین در این میان باید با مردم صادق باشند.

کلمات کلیدی: امام علی(ع)، رسید رضی(ره)، اطلاع‌رسانی، نهج‌البلاغه،

فصل اول

کلیات پژوهش

پیشگفتار

«اطلاع‌رسانی علمی است که به مطالعه و بررسی شیوه‌های گوناگون تولید دانش، گردآوری منابع اطلاعاتی، سازماندهی، بازیابی و اشاعه این منابع و محل‌های اطلاعاتی می‌پردازد و تلاش می‌نماید که در کار و زمان صرفه‌جویی نماید» (محسنیان‌راد، ۱۳۸۲، ص ۲۲)

بر طبق این تعریف اطلاع‌رسان (خلیفه، مردم، عیون و...) سعی دارد تا ضمن اطلاع‌یابی از موضوعی خاص در زمان و کار خود نهایت صرفه‌جویی را به عمل آورد، اهمیت کار افراد بازرس (عیون) که امام (ع) آنها را به عنوان ناظر بر عملکرد کارگزاران خود منصوب می‌فرمود نیز در این جا هویدا می‌شود، آنها موظفند اخبار دست اول را به سرعت به مرکز حکومت و شخص خلیفه مخابره کنند تا طبق آن تصمیماتی اتخاذ گردد و افرادی عزل توبیخ و یا تشویق گردند. البته عیون افرادی مورد وثوق و اطمینان شخص امام (ع) بودند و بدون رعایت حال مسئولین، اخبار دست اول را با دقت و سرعت به امام (ع) ابلاغ می‌کردند.

«اطلاع‌رسانی شاخه‌ای از علم ارتباطات است که در آن گوینده یا اطلاع‌رسان سعی در انتقال پیام و مطلبی جهت اقناع مخاطب خود دارد» (محسنیان‌راد، ۱۳۸۲، ص ۸۲)

بر اساس این تعریف اطلاع‌رسان تلاش می‌کند تا ضمن ابلاغ پیام خود جهت اقناع مخاطبین خود تلاش می‌نماید. همچنان که در خطبه‌های نهج‌البلاغه خواهیم دید امام (ع) به عنوان اطلاع‌رسانی بلیغ و ماهر در مناسبت‌های گوناگون سعی در متقاعد کردن مخاطبان خود دارد.

«دانش اطلاعات دانشی است که درباره کیفیت و کاربرد اطلاعات، نیروهای حاکم بر جریان اطلاعات و ابزار آماده‌سازی اطلاعات برای دسترسی و استفاده مطلوب تحقیق می‌کند. اطلاع‌رسانی به تولید، گردآوری، سازماندهی، ذخیره، بازیابی، ترجمه، انتقال، تبدیل و کاربرد اطلاعات مربوط می‌شود. این علم درباره ارائه اطلاعات به روش طبیعی و مصنوعی کاربرد قالب‌ها برای انتقال کامل اطلاعات شیوه‌های آماده‌سازی اطلاعات ابزار و فنون آن مانند کامپیوتر و روش‌های برنامه‌ریزی آن به پژوهش می‌پردازد. هدف اطلاع‌رسانی به عنوان یک علم، تهیه مجموعه اطلاعاتی است که سبب پیشرفت نهادهای گوناگون و روش‌هایی می‌شود که برای گردآوری و انتقال دانش در نظر گرفته شده است» (سلطانی، ۱۳۶۵، ص ۱۵)

«علم اطلاع‌رسانی، با انتقال اطلاعات، جامعه زبانی، و شبکه‌های ارتباطی، مفاد و محتوای متن، و تعاملات انسانی مرتبط دارد، لذا ابتدا دانست که مشخصه‌های انسان شناختی پدیده اطلاعات چیست، یا توان ما برای ارسال و دریافت پیام‌هایی که بالقوه بامعنا هستند و از لحاظ علمی می‌توانند به هم مرتبط شوند کدامند. یکی از مشخصه‌های عمومی مطابق آنچه اشاره شد، به طور مثال، موجود نبودن اطلاعات در یک پیام است. یعنی پیام الزاماً، جدا از متنی (زبان، فرهنگ، نظریه، طرح...) که می‌تواند در آن تغییر ایجاد کند یا نکند، در برگیرنده اطلاعات نیست. در مورد اخیر، ما با افزونگی با نوعی پارازیت سر و کار داریم. اطلاعات جدا از متن یا حوزه‌ای از افزونگی که با آن مرتبط است، وجود ندارد. دانش اطلاع‌رسانی و مؤلفه‌های آن از یک سو با اظهارات و تجلیات انسانی معناداری سر و کار دارد که باید به واسطه عاملی فهم‌کننده فهمیده شود، و از سوی دیگر، این عامل فهم‌کننده مقولات انسانی خود در مجموعه‌ای از معانی، ارزش‌ها و نگرش‌هایی به سر می‌برد که باید به آنها توجه شود» (نشاط، ۱۳۸۲، ص ۴۲)

«در نهج‌البلاغه دبیران، ماموران مخفی (عیون) و دیده‌بانان لشکر، وظیفه اطلاع‌یابی و اطلاع‌رسانی از جامعه به امام (ع) را برعهده دارند» (سعادت، ۱۳۷۶، ص ۱۴). «نکات قابل توجه در کلام امام در باره اطلاع‌یابی و اطلاع‌رسانی و نیز سیاست

اطلاع رسانی در حکومت امام(ع) از دیگر نتایج این بررسی است، از آن جمله است: تاثیر حالات روحی، شخصیتی و عاطفی در درک و دریافت صحیح اطلاعات و تعبیر و تفسیر بجای آن؛ لزوم تطبیق روش گردآوری اطلاعات با نوع اطلاعات مورد مطالعه و مورد نیاز؛ اطلاع رسانی هماهنگ با نیازهای اطلاعاتی حکومت از یک سو، و با نیازهای مردم برای قرار گرفتن در جریان امور مملکت از دیگر سو؛ الزام حاکم به صداقت و یک زبانی، همدلی و مردم دوستی؛ دل جویی از مردم، به ویژه محنت دیدگان و فداکاران در ارتباطات حکومت و مردم؛ شناسایی حق دسترسی آحاد مردم به اطلاعات حکومتی به وسیله مسئولان و کارگزاران. (پرهیزکار، ۱۳۷۳، ص ۴۹).

نهج البلاغه به شهادت بزرگان علم و ادب، مسلمان و غیرمسلمان، اثری است ویژه؛ آن را «فروتر از کلام خدا و رسول(ص) و فراتر از کلام مخلوق» دانسته اند. (راوندی، ۱۳۸۰، ص ۲۲۱)

سلیمان کتانی دانشور مسیحی لبنانی می گوید: «درآمدن به آستان سخن علی، کم حرمت تر از درآمدن به محراب نیست.» (خاتمی، ۱۳۸۱، ص ۱۰۳).

حضرت در توصیف کلام خویش فرموده است: «يَنْحَدِرُ عَنِ السَّيْلِ وَ لَا يَرْقَى إِلَى الطَّيْرِ... سيل علوم از دامن کوهسار من جاری است، و مرغان دور پرواز اندیشه ها به بلندای ارزش من نتوانند پرواز کرد... (نهج البلاغه، خطبه ۳) و «...إِنَّا لَأَمْرَأُ الْكَلَامِ وَ فِينَا تَنْشَبَتْ عُرُوقُهُ وَ عَلَيْنَا تَهْدَلَتْ غُصُونُهُ...» همانا ما امیران سخن می باشیم، درخت سخن در ما ریشه دوانده، و شاخه های آن بر ما سایه افکنده است (نهج البلاغه، خطبه ۲۳۳).

نهج البلاغه، بخشی از تفکر و اندیشه امام علی(ع) است که به دست ما رسیده است و همچنان که عباس محمود عقاد نویسنده و مؤرخ مصری بیان کرده است: «شخصیت علوی از پشت سطرها و از میان حروف این کتاب پدیدار است و چون خوب دقت کنی و گوش فرادهی، صدای امام(ع) را از آن سوی کلمات می شنوی» (حافظیان بابلی، ۱۳۸۰، ص ۷۱).

در ویژگی ها و امتیازات و رمز جاودانگی این کتاب عظیم، بزرگان، سخن بسیار رانده اند. موضوع این پژوهش کندوکاو در علت مانداری علی(ع) و نهج البلاغه نیست که این موضوع را هرگز پایانی نخواهد بود. همین اشاره کافی است که تا اثری قابلیت اقناع و ارضای معنویت و اندیشه نسل های متوالی را در واکاوی ها و بازخوانی های مکرر نداشته باشد، باقی نخواهد ماند. بشر در تفکر و تعمق مداوم در مبانی فرهنگی و اعتقادی، آثار و متون مبنا را به حلیت روش ها، ابزار و معارف نوین می آزماید و باز می خواند و در طلب اقناع و تازه کردن اعتقاد به مبانی فرهنگ و تمدنی که بدان تعلق دارد، آن ها را هر دم به محک رویکردهای متفاوت تازهی تحلیل و تعمق می ساید و می آزماید. علاوه بر متون الهی – از آن رو که تکلیف وحی در جاودانگی روشن است – آثار و تألیفات بدیع بشری، که از فطرت های پاک و عقول سلیم نشأت می گیرند و بعضاً همانند نهج البلاغه ریشه در تعالیم الهی دارند، با گذر اعصار کهنه و کم مایه نمی شوند، بلکه هر چه ناب تر باشند و از عمق نهادهای پاک تر و ضمائر خداجوتر منشأ گرفته باشند، با کاربرد روش های نو در خواندن و کاویدن زوایای پنهان شان، گویی آنها را به صیقل سپرده اند؛ صیقلی که حقایق باطن را در معرض دید قرار می دهد (مطهری، ۱۳۶۱، ص ۷۳)

بشر همواره تجربیات خود را به طریقی ثبت و ضبط کرده، به دیگران انتقال داده و از تجربه دیگران در ارتباطی هم زمان، یا غیر هم زمان – به صورت پیشینه های مضبوط – استفاده کرده است. به تعبیر رها دوست «تاریخ تمدن ثابت کرده که تحولات علمی و فنی و هنری و سیاسی و اقتصادی، دقیقاً در مقطع هایی از تاریخ رخ داده که انسانها پا در راه واقع گرایی نهادند: کوشیدند اطلاعات و دانش را مبنای تصمیم گیری خود قرار دهند و روی آوردن روشن ضمیران اروپایی، به میراث فرهنگی یونان و روم باستان در اواخر سده های میانه بیش از آنکه ناشی از عظمت طلبی باشد، ریشه در احساس نیاز انسان آن عصر به اطلاعات و دانش برای ادامه حیات اجتماعی داشت.» (رها دوست، ۱۳۸۶، ص ۴۱).

از اواخر قرن نوزدهم، با گسترش حجم اطلاعات قابل انتقال، مبادله یا ذخیره‌سازی در کتابخانه‌ها و سایر مراکز، علوم کتابداری و بعد اطلاع‌رسانی، در طلب درآمدن به ردای علم، در پی نظریه‌هایی بودند که بتوانند با آنها بنیان‌های فلسفی و شالوده‌هستی خود را تقویت کنند؛ گرچه هنوز هم تا تدوین و تکوین مبانی نظری و فلسفه‌ای متقن و منسجم راه درازی در پیش روی دارند (موکهرجی، ۱۳۸۲، ص ۴۹).

مبانی تعامل نظری - هر چند اندک - از یک سو و اصول علمی حرفه، از سوی دیگر، و پژوهش‌های انجام شده در این زمینه‌ها، منجر به شناسایی حوزه‌های نظری و موضوعات این علم یا رشته شده است و البته نتایج این شناسایی نیز با ابزار و روش سنجش علمی قابل ارزیابی است. اطلاع‌رسانی، خود داعیه طبقه‌بندی علوم دارد که به ویژه در ابعاد حرفه‌ای، این طبقه‌بندی متکی بر محتوای منتشر شده و علوم و موضوعات موجود است.

انسانها در بافت فرهنگی - تمدنی خاصی زندگی می‌کنیم که میراث فکری آن بینش، طرز تلقی از حیات، و طرز زندگی و خلاصه ناپیداترین زوایای افکارمان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. متون دینی و ادبی اغلب در این عرصه نقش بیشتری ایفا می‌کنند. دستاوردهای علمی و فکری هر تمدن در جریان زمان، تاریخ آن تمدن را تشکیل می‌دهند. آحاد هر تمدن در جریان خلق ایده‌ها و اختراع ابزار و روش‌ها، و در حین توسعه دادن بنای تمدن‌شان، هنگامی که در چون و چرای این دستاوردها می‌اندیشند، میراث معنوی و تمثنی خویش را با محک شرایط، افکار و روش‌های نوین نیز می‌سنجند و در آنچه از گذشته بر جای مانده با الگوهای تازه‌تری، که بر پایه مجموعه معارف مقطع زمانی خودشان شکل گرفته، می‌اندیشند و در پی این محک زدن‌ها و آزمودن‌هاست که افکار و ایده‌ها و معانی تازه، خود را می‌نمایانند.

از مجموعه میراث دینی و ادبی که اهمیت آن را نمی‌توان انکار نمود، کتاب نهج‌البلاغه است. نهج‌البلاغه گردآورده‌ای است از خطبه‌ها، نامه‌ها و فرمان‌ها و کلمات قصار امام علی(ع).

امام علی(ع) و مقطع تاریخی حیات و حکومت ایشان اهمیت خاصی دارد، چرا که از حیث رفتار سیاسی و حکومتی و دیدگاه‌های حقوقی و اجتماعی برای شیعیان نمونه عملی - و تنها نمونه حکومت امام معصوم در تاریخ - و مبنای استنباط فقه سیاسی اسلام شیعی قرار گرفت و برای سایر مسلمانان نیز به عنوان نمونه‌ای متفاوت از سایر حکومت‌گران مسلمان مطرح شد. نحوه حکومت و دیدگاه‌های سیاسی - اجتماعی امام(ع) به علت تفاوت‌های عمیق با روش سایر حکومت‌گران مسلمان موجب سؤالات جدید و بنیادی در این زمینه گشت. همچنان که کربن می‌گوید: «نهج‌البلاغه پس از قرآن و احادیث پیامبر در درجه نخست اهمیت قرار دارد؛ تنها برای حیات مذهبی تشیع، بلکه برای تفکر فلسفی شیعه ....، تأثیر این کتاب از چند جهت احساس می‌شود: تنظیم ارتباط منطقی در کلام با روش استنتاج صحیح و اصولی؛ ابداع و خلق اصطلاحاتی فنی در زبان عربی که با زیبایی و غنای فراوان در زبان ادبی و فلسفی وارد شده است .... فلسفه شیعه ترکیب و شکل خاص خود را از این سرچشمه اتخاذ کرده است؛ زیرا متفکران شیعه با توجه به آن که کلمات امام، یک دوره کامل فلسفه را تشکیل می‌دهد، از این کتاب کلیه معارف لازم در الهیات را استنتاج کرده‌اند.» (حافظیان بابل، ۱۳۸۰، ص ۷۳).

در این پژوهش تلاش می‌شود تا با این سؤال که «اطلاع‌رسانی چه جایگاهی در نهج‌البلاغه دارد؟» پاسخ داده شود. به عبارت دیگر، با مطالعه متن نهج‌البلاغه و تنها بر پایه این متن، به چه تصویری از اطلاع‌رسانی می‌توان دست یافت؟ بر مبنای این متن، اطلاعات از چه منابعی (فرستندگانی)، با چه انگیزه‌هایی (که در متن نهج‌البلاغه بدان تصریح شده باشد)، و به مقصد چه گیرندگانی انتقال می‌یابد؟ محمل‌ها و رسانه‌ها و روش‌های تصریح شده در فرایند انتقال کدامند؟ آیا اطلاع‌رسانی به عنوان یک حرفه، برای گروه خاصی از انسان‌ها با روش‌ها و ابزار خاص در نهج‌البلاغه مطرح شده است؟ در این پژوهش مفاهیم مرتبط با انتقال و جریان اطلاعات نظیر اختلال، دسترسی، جستجو، اطلاع‌جویی و اطلاع‌یابی نیز بررسی خواهد شد.

پرواضح است که هر متن چشم‌اندازی پیش روی ما می‌گذارد، اهداف ما از خواندن و نیز نقطه دید ما، به عبارتی دیدگاه و منظری که از آن به متن می‌نگریم، بر این چشم‌انداز تأثیر می‌گذارد و تعیین الگوی خواندن را تحت الشعاع قرار می‌دهد. ممکن است متن را، بسته به محتوایش، با هدف کشف منظور و مفهوم خاصی که در ذهن داریم و در پی آنیم، مورد کاوش و بررسی قرار دهیم. جست و جوی مفاهیم و موضوعات عصری در متون - چه قدیم و چه جدید - و تأمل و تعمق در آن‌ها از منظری نو، موجب گسترش افق آنها و زایش معانی و تفاسیر جدید از آن‌ها می‌گردد (هرمنوتیک مدرن، ۱۳۷۹، ص ۵۵).

هر چند بنابر قولی، عمر اطلاع‌رسانی به قدمت تاریخ بشر است (رها دوست، ۱۳۸۶، ص ۴۵)، اما در این قرن مباحث فراوانی درباره «ماهیت اطلاعات»، «اطلاع‌رسانی»، «علم اطلاعات»، «حرفه و علم اطلاع‌رسانی»، و مسائلی از این دست مطرح شده و با رویکردهای گوناگون - گاهی برگرفته از سایر علوم - مورد مطالعه و نقد و بررسی قرار می‌گیرند. همچنان که اشاره شد، از دیدگاهی، عمر اطلاع‌رسانی به قدمت تاریخ بشر است. از این دیدگاه، علاوه بر سؤالاتی که مقتضیات انتقال و تبادل اطلاعات در این دوران پیش روی اهل نظر و اهل علم و حرفه اطلاع‌رسانی قرار داده، چند و چون انتقال و تبادل اطلاعات، شیوه‌ها، فرایندها، مناسبات، فنون و حرفه‌های مربوط به آن در قرون گذشته موجد سؤالاتی در ذهن می‌شود که پاره‌ای از آن‌ها را مطالعات تاریخی پاسخ‌گوست و البته همین مطالعات تاریخی نیز اکثراً بر مبنای متون بازمانده صورت تحقق به خود می‌پذیرد. گذشته از مطالعات تاریخی - سندی، در بررسی متون به منظور واکاوی مفاهیم در آن‌ها، از روش‌های دیگری مانند تحلیل محتوا می‌توان بهره برد؛ روشی که نه به بافت تاریخی دوران تألیف، و نه بر تفاسیر مبتنی بر شواهد و اسناد خارج از متن، بلکه به خود متن متکی است. در پژوهش حاضر نهج‌البلاغه، بزرگترین و ژرف‌ترین اثر بر جای مانده از مولا علی (ع)، با این روش و برای واکاوی مفهوم اطلاع‌رسانی در آن مورد بررسی قرار گرفته است.

انتقال و تبادل اطلاعات - که از آن به اطلاع‌رسانی تعبیر می‌کنیم - از جمله مفاهیمی است که ابعاد نظری و عملی آن ماده‌ی یکی از رشته‌های علمی و حرفه‌ای این عصر را تشکیل می‌دهد.

اطلاع‌رسانی دقیق، به موقع و دوطرفه (حاکم به مردم و مردم به حاکم) می‌تواند با کسب آراء و نظرات مخاطبین و مراجعین و داوطلبان، دیدگاه افکار عمومی و جامعه را در خصوص مسائل گوناگون سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور مورد بررسی قرار دهد، نقاط ضعف را شناسایی و راهکارها و پیشنهادات مفید را جهت اصلاح فرایند، جمع‌آوری و به مسئولان و پژوهش‌گران و کارشناسان منتقل نماید، تا دست‌اندرکاران و مسئولین بتوانند با دیدی واضح و روشن مسائل و مشکلات جامعه خود را رتق و فتق نمایند و نظارتی شامل و کامل بر مسائل جامعه خود داشته باشند.

یک نکته بسیار مهم در کار اطلاع‌رسانی جامعه آن است که از انتشار اخبار غیرموثق و اخباری که نیاز به جوابیه (تکذیب و....) دارد جلوگیری نماید. اطلاع‌رسانی دقیق و قوی در جامعه می‌تواند مدخلی برای جذب آراء متخصصان نیز باشد. وقتی که یک نهاد یا دستگاه در کشور که همواره در معرض اتهام و انتقاد بوده است با مردم تعامل ایجاد نموده و ارتباط برقرار نماید در واقع این آمادگی را در خود ایجاد نموده که انتقادات را بپذیرد، شفاف عمل کند و اعتمادسازی نماید این امر همراهی بیش‌ازپیش میان حکومت و مردم را در پی دارد که خود یکی از مهمترین عوامل پایداری و اقتدار حکومت‌ها است.

بر اساس آنچه امروزه در علم رسانه و علوم ارتباطات مطرح است ما نمونه‌های نظری و عملی اطلاع‌رسانی شفاف یک حاکم اسلامی که الگویی کامل از روش حکومت‌داری است را در نهج‌البلاغه می‌توانیم بیابیم، از بعد نظری امام (ع) دائماً به لزوم اطلاع‌رسانی در زمینه‌های مختلف اجتماعی و... مانند شفاف‌سازی (اصحار)، اطلاع‌رسانی، در میان گذاشتن، گفتگوی مستقیم و رو در رو، برداشتن حجاب و مانع میان مردم و کارگزاران، دلایل اطلاع‌رسانی و... تأکید کرده‌اند.

این پژوهش در پی تبیین این مطلب است که حضرت امیر(ع) در نهج البلاغه از چه شیوه‌هایی جهت اطلاع‌رسانی استفاده می‌نمود و چه اطلاعاتی را اجازه می‌داد تا به عموم مردم رسانده شود و چه نوع اطلاعاتی را اجازه نمی‌داد تا به گوش عموم برسد.

پیشینه و سابقه تحقیق

در خصوص موضوع اطلاع‌رسانی مطالب ارزنده و فراوانی نگاشته شده است در خصوص اطلاع‌رسانی کتب و مقالات فراوانی نگاشته شده است همچنین درباره کتاب گران‌سنگ نهج البلاغه حضرت امیر(ع) نیز اندیشمندان زیادی قلم زدند و مشروحات، تعلیقات، تألیفات، تفاسیر و ترجمه‌های ارزنده‌ای به جا نهادند ولی تاکنون موضوع "اطلاع‌رسانی در نهج البلاغه(شیوه‌ها، بایدها و نبایدها)" با این عنوان در کتب مقالات و پایان‌نامه‌ها، یافت نگردید و فقط به صورت گذرا اشاراتی به آن شده است، البته مقاله خانم فرزانه شادان‌پور با موضوع مفهوم اطلاع‌رسانی در نهج البلاغه از نظر موضوعی با پایان‌نامه اینجانب ارتباط نزدیکی دارد ولی از نظر محتوایی و روش کار با هم اختلاف وافری دارند چرا که در پایان‌نامه خانم شادان‌پور روش کار به صورت تحلیل محتوای عبارات نهج البلاغه است که در این روش به صورت نموداری و درصدی نتایج را ارائه داده است ولی در پایان‌نامه اینجانب روش کار به صورت بررسی خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها و استخراج همه عباراتی است که با بحث اطلاع‌رسانی ارتباط دارند.

ضرورت و اهداف تحقیق

با توجه به اهمیت کتاب شریف نهج البلاغه و بررسی کامل و همه جانبه موارد مندرج در آن و همچنین نیاز اساسی جامعه کنونی و نسل جوان و بالأخص قشر دانشگاهی، صدا و سیما و همچنین ضرورت اسلامی‌سازی رسانه‌ها و سیستم اطلاع‌رسانی در جامعه ضرورت تحقیق و بررسی دقیق موضوع اطلاع‌رسانی در نهج البلاغه بیش از پیش احساس گردید لذا با توجه به منابع دست اول اقدام به انتخاب این موضوع شد، باشد که مورد توجه اصحاب رسانه و کسانی که مسئولیت سنگین اطلاع‌رسانی در جامعه را عهده دارند قرار گیرد و قدمی باشد در جهت نشر ارزش‌های اسلامی اصیل و عالم تشیع، ان شاءالله تعالی.

هدف این تحقیق اینست تا شیوه‌های گوناگون و متنوع ارتباطی و اطلاع‌رسانی را که امام علی(ع) با استفاده از آنها با مردم جامعه خود سخن می‌فرمود بررسی نماییم، همچنین برآنیم تا طریقه برخورد امام(ع) با شایعات و اخبار کذب که به صورت مغرضانه و با اهدافی معین از سوی دشمنان نظام اسلامی درسطح جامعه پخش می‌شود و افکار عمومی را نسبت به اموری واهی و غیرواقعی نگران و یا تهییج می‌نماید مورد بحث قرار دهیم، همچنین سعی خواهیم نمود تا شیوه‌های اطلاع‌رسانی و آن دسته از اخبار و اطلاعاتی را که باید به اطلاع مردم و مسئولین رساند و آن دسته از اطلاعاتی که نباید به اطلاع عموم رسانده شود از منظر نهج البلاغه مورد بحث و بررسی قرار دهیم.

هدف این پژوهش ارائه تصویری از نحوه حضور و طرح مسئله اطلاع‌رسانی، به معنای جریان اطلاعات، جنبه‌ها و پدیده‌های مرتبط، و نیز شیوه‌های اطلاع‌رسانی و موانع انتقال اطلاعات در نهج البلاغه با روش کتابخانه‌ای به عنوان رویکردی متن مدار و از درون است. این روش به عنوان رویکردی در بازخوانی یکی از مهم‌ترین متون میراث اسلامی- شیعی، از نقطه دیدی معاصر به کار می‌رود. از این نقطه دید، به متنی که در گذشته فراهم آمده با مد نظر داشتن مفاهیم و ویژگی

های اطلاع‌رسانی در این عصر نگریسته می‌شود. این رویکرد گاه‌گاهی نیز به شواهد تاریخی موجود در خارج از متن درباره اطلاع‌رسانی در دوران امام علی(ع) استناد می‌کند و قصد دارد نهج‌البلاغه را بادیعی عصری بخواند و ببیند به چه نتایجی دست می‌یابد. در عین حال که مفاهیم امروزی اطلاع‌رسانی توسط صاحبان قلم و اندیشه، به دقت مورد بررسی قرار گرفته اند، پژوهش حاضر در صدد تطبیق و ارزیابی نیست و صرفاً به تصویر آنچه در متن ارائه شده می‌پردازد. این روشی است که می‌توان سایر متون میراث اسلامی را نیز با آن مورد مطالعه و قرائت مجدد قرار داد.

لذا می‌توان گفت هدف کلان این پژوهش عبارتست از: با توجه به کتاب شریف نهج‌البلاغه حضرت امام علی(ع) در هنگام اطلاع‌رسانی از چه شیوه‌ها و فنونی جهت تأثیرگذاری کلام خویش بر مخاطبان استفاده می‌نمود و اینکه ایشان چه نوع اخبار و اطلاعاتی را اجازه می‌فرمود تا به سمع و نظر عموم مرد رسانیده شود و چه نوع اطلاعاتی را اجازه نمی‌داد تا در بین مردم شایع گردد.

هدف جزئی در این پژوهش ایجاد انگیزه برای دانشجویان و خواننده‌ی محترم، تا ضمن مراجعه به کتاب شریف نهج‌البلاغه با منبع فیاض علم الهی آشنا گردند، مطالعه نماید، به دیگران تعلیم دهند و دستورات آن را در زندگی شخصی خود به کار بندند، همچنین روزه‌ای باشد جهت تبیین بیش از پیش اهداف اسلام ناب محمدی(ص).

تعاریف عملیاتی

اطلاعات: در این پژوهش منظور از اطلاعات، هر آگاهی، خبر یا مفهومی است که، صرف نظر از نوع محمل و رسانه، فرستنده‌ای(منبعی) آن را به مقصد مشخص، به صورت ارادی/غیرارادی ارسال می‌کند و هر آگاهی، خبر یا مفهومی که گیرنده‌های آگاهانه جستجو، دریافت و در ذهن پردازش می‌کند و یا تمایل به دریافت آن دارد.

حرفه: شغل و پیشه‌ای است که متضمن دانش‌ورزی در یکی از رشته‌های دانش، اصول اخلاقی مدون و انجمن علمی یا حرفه‌ای رسمی است.(رها دوست، ۱۳۸۶، ص ۴۷).

واحد مفهومی: قطعه‌ای از متن است که از لحاظ معنایی دربردارنده یک یا چند مقوله از مقوله‌های مفهوم اطلاع‌رسانی، ذکر شده در این پژوهش است.

پرسش‌های اساسی پژوهش

در این پژوهش بر مبنای داده‌های گردآوری شده از متن نهج‌البلاغه به پرسش‌های ذیل پاسخ داده می‌شود:

پرسش اول: در بررسی نهج‌البلاغه از منظر مفهوم اطلاع‌رسانی، چه مقوله‌هایی قابل استنباط است؟

پرسش دوم: در نهج‌البلاغه چه مقاصد، استفاده‌ها، واکنش‌ها و نتایجی از انتقال اطلاعات قابل استنباط است؟

پرسش سوم: بر مبنای نهج‌البلاغه چه کسانی وظیفه اطلاع‌رسانی به عنوان یک حرفه را در جامعه بر عهده داشته‌اند؟

روش تحقیق و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش عمده روش تحقیق به صورت کتابخانه‌ای - اسنادی است و سعی گردیده تا از کتب دست اول و معتبر، پایان نامه ها، مقالات علمی پژوهشی و سایت های معتبر استفاده گردد، همچنین منبع اصلی این پژوهش، کتاب گران سنگ و شریف نهج البلاغه است.

در این تحقیق از روش تحلیل محتوا استفاده خواهد شد و از طریق مطالعه و مراجعه به کتابخانه‌های خصوصی و عمومی صورت می‌گیرد (کتابخانه‌ای - اسنادی).

پس از مطالعه دقیق عبارات و جملات نهج البلاغه واحدهای مفهومی مرتبط با اطلاع‌رسانی از متن نهج البلاغه استخراج و ثبت شد.

نهج البلاغه با ترجمه و شرح مرحوم محمد دشتی مبنای استخراج مفاهیم قرار گرفت، علت انتخاب این ترجمه، نزدیک بودن ترجمه به متن، گاه تا حد تحت اللفظی بودن، که معنای دقیق‌تری از عبارات ارائه می‌کند. البته در مواردی که نارسایی در ترجمه یا احتمال خطای در استنباط معنا به علت استعاره و تمثیل وجود داشت، از ترجمه‌ی استاد مرحوم فیض الاسلام، سید جعفر شهیدی و استاد عبدالمحمدآیتی استفاده شد.

جامعه پژوهش

جامعه این پژوهش محتوای کتاب شریف نهج البلاغه است. از نهج البلاغه چاپ های فراوان، همراه با ترجمه و شرح به طبع رسیده است. به علت لزوم تقطیع محتوای کتاب به ضرورت روش پژوهش، نهج البلاغه با ترجمه و شرح استاد مرحوم محمد دشتی مبنای کار قرار گرفت که در آن ۲۴۱ خطبه، ۷۹ نامه و ۴۸۰ حکمت (کلمات قصار) وجود دارد.

شایان ذکر است که در این پژوهش نمونه‌گیری انجام نشده و کل جامعه مورد مطالعه قرار گرفته است.

فصل دوم

درباره نهج البلاغه

۱. نهج البلاغه

۱-۱. جاودانگی نهج البلاغه

هر قومی و هر دانشمندی، با هر مرام و مذهبی از سنی و شیعه و مسیحی و یهودی و حتی مارکسیست، هنگامی که با نهج البلاغه آشنا می‌شود آن را می‌ستاید و در برابر آن خضوع می‌کند. نگاهی به آنچه تاکنون درباره امام علی(ع) و نهج البلاغه نگاشته شده، یا دست کم نظری به کتاب‌شناسی‌های موجود در این باره نشان می‌دهد که دانشمندانی از ملیت‌ها و مذاهب گوناگون درباره‌ی علی(ع) و کتاب او آثاری خلق کرده و او را ستوده‌اند؛ چه هر کس به علی(ع) معرفت یابد دیگر از او دست نخواهد شست، و سخنان نهج البلاغه همواره چنان طراوت خویش را خواهد داشت که خواننده‌اش باور نمی‌کند ۱۴۰۰ سال از عمر این کلمات سپری می‌شود؛ و پاره‌ای از نظریات و گفتارهای انقلابی که در قرن ما تحولات عظیمی را در پی آورده است، با قوت و ایمانی بیشتر قبلاً توسط پیشوایان شیعه بیان شده است.

ما امروزه بیش از آن که نیازمند انتقال تکنولوژی باشیم - که البته این هم در جای خویش نیازی مبرم و ضرورتی انکارناشدنی است - نیازمند انتقال صحیح میراث گران‌بهای پیشینیان به خود و نسل جدیدمان هستیم؛ باید منابع آگاهی و بینایی نظیر نهج البلاغه را از محبس کتاب‌ها به پهنه رفتار و نظام اجتماعی خود انتقال دهیم. امام علی(ع) متعلق به ابدیت است؛ در ابدیت بعد زمان مطرح نیست، ابدیت برتر از گذشته و اکنون و آینده است ... سخن او هم متعلق به تاریخ گذشته نیست؛ سخن روز است و از این رو نهج البلاغه او میراث جاودانه‌ای برای انسان است.

بسیاری از آثار و میراث فرهنگی گذشتگان مشمول مرور زمان شده، محو گردیده و یا به موزه‌ها رفته‌اند و به هر حال به ندرت پایدار مانده‌اند، برخی از آن‌ها نیز به عنوان تاریخ علم و فرهنگ بشر مورد توجه و استفاده‌اند نه کارآمدی امروز آن‌ها لیکن نهج البلاغه نه در تاریخ اندیشه، که در نیاز امروز ما پایدار مانده و جاری است؛ نه محدود به زمان است، نه محدود به مکان. چشمه‌ی جوشان و گوارای انواع معارف است، و هر کس در درازای عمر خویش دست کم یک دور آن را نخوانده و در آن غور نورزیده باشد به جد زیان دیده است.

۲-۱. پیشینه و اعتبار نهج البلاغه

در سال ۴۰۰ هجری کتابی دینی به زبان عربی از زیر قلم دانشمندی شریف که از رجال بزرگ علمی آن زمان بود، بیرون آمد. مؤلف ارجمند این کتاب پس از شش سال چشم از جهان فرو بست ولی تألیفش تاکنون که یک هزار سال تمام از عمر پرافتخارش می‌گذرد، به حیات معنوی و درخشان خود ادامه داده تا آنجا که بر تارک کتب ادبی قدم نهاده و روی دیده مسلمین مأوی گرفته و در سینه حفاظ و حاملان حدیث جایگزین شده و زبان و عاظ و خطبا بدان مزین گشته و از نوک قلم مؤلفین متبحر تراوش کرده و صدها برابر خود آن کتاب در اطرافش قلم فرسایی شده است. (مصطفوی، ۱۳۸۶، ص ۲۲۸).

نام شریف این کتاب «نهج البلاغه» و نام مؤلف بزرگوارش «ابوالحسن محمد بن حسین بن موسی بن محمد بن موسی بن ابراهیم بن موسی بن جعفر(ع)» ملقب به «شریف رضی یا سید رضی» می‌باشد.

در طی این ده قرن حاملین علم و حدیث، نهج البلاغه را بعد از قرآن کریم مورد توجه و نظر خاص قرار داده و به حفظ آن اهتمام داشته‌اند. نویسندگان تاریخ و رجال بعضی از کسانی را که تمام نهج البلاغه را از بر کرده‌اند، ذکر نموده‌اند از آن جمله «ابن کثیر» در تاریخش و شیخ منتجب‌الدین در فهرستش این اشخاص را یاد می‌کنند: